

Tor Henning Haugland Larsen

Bacheloroppgave våren 2021 om Willy Brandt

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: Karl Erik Haug

Mai 2021

Tor Henning Haugland Larsen

Bacheloroppgave våren 2021 om Willy Brandt

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: Karl Erik Haug
Mai 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Bacheloroppgave våren 2021 om Willy Brandt

Av Tor Henning Haugland Larsen

Mai 2021

Forord:

Det har vært en spennende og lærerik prosess å skrive bacheloroppgave om Willy Brandt. Brandt er en av det 20. århundrets mest innflytelsesrike og berømte politikere. Jeg vil takke alle som har bidratt til å hjelpe meg med bacheloroppgaven min. Jeg vil rette en spesiell takk til veilederen min, Karl Erik Haug, som har gitt meg mange gode tilbakemeldinger underveis og min far, Dag Henning Larsen, som har hjulpet meg med språket og forslag til endringer underveis i oppgaven. Jeg vil også takke min øvrige familie og venner som har støttet meg underveis i prosessen mot en ferdig bacheloroppgave. God lesning!

Innholdsfortegnelse:

1.1 Innledning...2

1.2 Problemstilling og metode...2

1.3 Kilder og litteratur...3

2.1 Bakgrunn og skolegang, NSDAP og Brandts overgang fra SPD til SAP...4

3.1 Grupperinger, synet på politikken, Paul Frölich og undergrunnsarbeid...5

4.1 Påvirkning og læring...7

5.1 Radikalisering, advarsler og nesten utvist fra Norge...11

6.1 Lederstil...13

7.1 Hjemreise fra Spania og anerkjennelse av DNA og endring av Brandts tankesett...15

8.1 Slutten av 2. verdenskrig og tiden i Norge etter 2. verdenskrig...22

9.1 DNAs partiprogram, Norge som inspirasjon og reformer...27

10.1 Østpolitikk, forholdet til DDR og USA...29

11.1 Konklusjon...33

12.1 Orddliste...34

13.1 Litteraturliste ...35

1.1 Innledning

Willy Brandt var en tysk politiker og journalist som ble født i 1913 i Lübeck i Weimarrepublikken. Han var sentral i å bygge opp den tyske arbeiderbevegelsen etter at alle tyske politiske partier ble forbudt i 1933 av Hitler og NSDAP. Brandt oppholdt seg i Norge som politisk flyktning fra april 1933 til juni 1940, da han måtte gå i eksil i Sverige og oppholdt seg der til 2. verdenskrig var slutt. Deretter var Brandt i Norge i et par-tre år før han dro hjem til Tyskland. Han ble en framtrædende politiker, borgermester i Vest-Berlin i 1957-1966, utenriksminister 1966-1969 og kansler i Vest-Tyskland 1969-1974. Etter det dro han rundt for å bygge opp sosialistiske og sosialdemokratiske partier rundt omkring i hele verden. Brandt var også sentral i utforming av det tyske samfunnet og reformer. I tillegg spilte Brandt en viktig rolle når det gjaldt Ostpolitikk og forsoning med Østblokken. Han spilte også en sentral rolle i forhold til tilnærmingen til DDR, Sovjetunionen og forholdet til USA. Brandt var også opptatt av internasjonalt politisk samarbeid for en bedre og mer rettferdig verden. Han var også til stede ved Berlin murens fall i 1989. Brandt døde i byen Unkel i Tyskland i 1992.

1.2 Problemstilling og metode

Det er vanskelig å dokumentere påvirkning. Vi blir utsatt for påvirkning hele tiden, noe skyldes beviste handlinger, men det meste skyldes at vi har omgås andre mennesker. Alle former for sosial omgang innebærer en eller annen form for påvirkning, og det er en toveis prosess. På bakgrunn av dette kunne denne oppgaven handlet om hvorvidt Willy Brandts tid i Norge påvirket norske politikere, og da spesielt innenfor arbeiderbevegelsen¹, men jeg skal konsentrere meg om hvordan Willy Brandt ble påvirket av oppholdet i Norge.

I en tale i Stortinget i 1970 uttalte Brandt:

«I en viktig periode av mitt liv fant jeg her i Norge ikke bare tilflukt og en annen hjemstavn, men her ble også min politiske overbevisning preget og livsvarige forbindelser knyttet».²

¹ Oppfatning av det «nye» Tyskland etter krigen kan f. eks være et område han hadde påvirkning

² Willy Brandt-stiftelsen, 2021, forsiden

Brandt legger i sitatet over ikke skjul på virkningen av oppholdet i Norge hadde på ham. Bacheloroppgaven vil ta for seg hvilke kontakter han fikk i norske arbeiderbevegelse, som f.eks. DNA, AUF og *Mot Dag* etc. Selv vokste Willy Brandt vokste opp i et arbeiderklassehjem, noe som preget ham resten av livet. I bacheloroppgaven vil det også bli analysert hvilket tankesett han kom med til Norge, hvordan det endret seg i løpet av oppholdet i Norge og hvordan det senere preget ham. Brandts opphold i Norge vil i denne oppgaven bli diskutert og sett opp mot Brandts Ostpolitikk, forhold til DDR og Sovjetunionen, USA og reformene han fikk iverksatt i Tyskland i ettertid.

1.3 Kilder og litteratur

Utgangspunktet for å svare på problemstillingen min er hovedsakelig litteratur skrevet om eller av Willy Brandt. Primærkilden er memoarene til Brandt i boken *Erindringer* som ble utgitt i 1990.

Einhart Lorenz er en historiker som har arbeidet i Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek i Oslo som har forsket og skrevet mye om Brandts liv. I bøkene hans om Willy Brandt har han gitt en detaljert og fullstendig skildring av Brandts liv, tanker og idéer. Lorenz har hentet informasjonen om Brandt fra Brandts egne etterlatte notater og skrifter. Som sekundærlitteratur vil jeg bruke Einhart Lorenz bok *Willy-Brandt -Et politisk liv*. Boken bygger på primærkilder og Brandts etterlatte skrifter. Det er relevant å bruke disse bøkene siden den første omhandler Brandts egne tanker og idéer om eget liv og den andre en historikers tanker og gjengivelse av livet til Willy Brandt.

I tillegg har jeg brukt boken Einhart Lorenz bok *Willy Brandt i Norge: Eksilåra 1933 til 1940*. Denne boken tar for seg tiden da Brandt var i eksil i Norge og forholdet til DNA. I tillegg vil jeg bruke DNAs partiprogram «Grunnsyn og retningslinjer» fra 1948 for å sammenligne Brandts politikk for SPD i Tyskland og DNA sin politikk på slutten av 1940-tallet. Brandt brukte partiprogrammet til DNA som inspirasjon for tyske reformer.

2.1 Bakgrunn og skolegang, NSDAP og Brandts overgang fra SPD til SAP

Den 22. april 1933 ankom Willy Brandt Oslo etter avreise fra Lübeck.³ Willy Brandt (eller Ernst Karl Frahm som han egentlig het) kom fra en familie som hadde nære bånd til sosialismen og arbeiderbevegelsen.⁴ Både moren og bestefaren hadde vært aktive i den tyske arbeiderbevegelsen. Brandt var som barneskoleelev aktiv i barneavdelingen i arbeiderbevegelsen. Noen år senere ble han medlem i den aktive ungdomsorganisasjonen *Rote Falken*.⁵ Senere ble han medlem i ungdomsorganisasjon til SPD, SAJ. Brandt steg raskt i gradene i partiet og ble nestleder i den lokale avdelingen til SAJ. Han fikk også mulighet til å gå på gymnaset, noe som var svært uvanlig for en gutt med arbeiderklassebakgrunn.

På 1930-tallet hadde NSDAP fått økende oppslutning og partiet fikk ved valget i 1932 37,1 prosent mens SPD fikk 37,6 prosent oppslutning. De borgerlige partiene hadde ikke klart å demme for nasjonalsosialismen og hadde blitt utkonkurrert.⁶ På venstresiden var det heller ikke enighet om veien videre og Brandt var selv blitt en kritiker innad i eget parti.⁷ Han mente at tanken om det sosialistiske demokratiet ikke måtte bli borte i kampen for det tyske demokratiet. Brandt mente videre at partiet var «ungdomsfiendtlig» og at toleransen overfor andre politiske partier var gått for langt.⁸ Brandt skriver også «Man trengte ikke å stå til venstre for å oppleve SPD som senilt ...».⁹ Dette viser hvor feil Brandt mente at partiet var. Kritikerne av SPD, deriblant Brandt, ble til slutt tvunget ut av partiet og de dannet 4. oktober 1931 et nytt parti: Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands (SAP).¹⁰ Brandt beskriver selv denne overgangen fra SPD til SAP som noe han aldri var i tvil om.¹¹ Dette viser hvor bestemt Brandt var av sin oppfatning i politikken på denne tiden.

³ Lorenz 1989: 9 og 27

⁴ Lorenz 1989: 12

⁵ Lorenz 1989: 12

⁶ Lorenz 2013: 18

⁷ Lorenz 2013: 19

⁸ Lorenz 2013: 19-20

⁹ Brandt 1990: 72

¹⁰ Lorenz 2013: 19

¹¹ Brandt 1990: 74-75

3.1 Grupperinger, synet på politikken, Paul Frölich og undergrunnsarbeid

Noe senere begynte Brandt å arbeide i tollvesenet i Lübeck mens han skrev og diskuterte politikk på kveldstid.¹² Brandt har senere beskrevet overgangen fra SPD til SAP som en «blindvei» og «sektarisme».¹³ Men Brandt mente også at uten tiden i SAP ville han ikke vært den politikeren han ble. SAP besto av flere ulike grupperinger.¹⁴ Den besto kommunister, smågrupperinger på venstresiden, sosialistiske ungdommer osv. som mente at SPD hadde sviktet dem. Partiet hadde fått flere nye medlemmer, blant annet Paul Frölich (som ble et sentralt medlem i SAP). Brandt omtalte Kommunistische Partei Deutschlands (KPD) som et parti med relativt mye god politikk, men han ble aldri medlem.

Hitler og NSDAP tok makten i Tyskland i 1933. Etter et illegalt møte i SAP i Dresden i mars 1933 måtte SAP sende medlemmene sine utenlands på grunn av Hitlers maktovertakelse.¹⁵ Årsaken til dette var NSDAP hadde gjort alle andre partier ulovlige og de kunne bli arrestert, satt i konsentrasjonsleir eller bli drept. SAP var i tillegg konkurs og uten penger, noe som vanskeliggjorde arbeidet med å bygge opp en solid partiorganisasjon og spre sosialismen. Brandt skulle forberede reisen til Paul Frölich til Norge siden Det norske Arbeiderparti (DNA) var et sosialistisk parti med en relativt god økonomi og en stor medlemsmasse.¹⁶ Frölich ble dessverre for SAP arrestert på vei til Norge ved øya Fehmarn 21. mars 1933. Ledelsen i SAP ble reddet for at Frölich skulle røpe sensitiv informasjon om SAP og Brandt. Det ble bestemt at Brandt skulle ta over Frölichs oppdrag i Norge. Årsaken til at valget falt på Brandt var at han hadde vært i Norge tidligere, i 1928 og kunne litt norsk. Brandt reiste i hemmelighet med båten til fiskeren Paul Stoos fra Lübeck til Travemünde, videre til Rødbyhavn på Lolland og deretter til København og til Oslo. Han hadde med seg noen skjorter, 100 riksmark og en utgave av Marx bok *Kapitalen*.¹⁷ Brandt hadde da gått fra å være medlem i det mer moderate SPD til å bli medlem i det mer radikale SAP. Brandt selv

¹² Lorenz 2013: 19

¹³ Lorenz 2013: 19

¹⁴ Lorenz 2013: 20

¹⁵ Lorenz 2013: 21-22

¹⁶ Lorenz 2013: 23

¹⁷ Lorenz 2013: 24

skriver at rett etter han forlot Lübeck, ble mange av vennene hans arrestert.¹⁸ Dette viser hvor farlig undergrunnsarbeid var blitt under NSDAP sitt regime.

Da Brandt ankom Oslo, var DNA sterk kritisk til SPD og ønsket bare dialog med Brandts SAP. DNA var det eneste nordiske sosialdemokratiske partiet som hadde vært medlem av *Komintern*, men partiet hadde senere trukket seg ut av denne organisasjonen. DNA prøvde å plassere seg mellom kommunisme og sosialdemokrati. Partiet framsto som radikalt, men når det kom til den praktiske politikken var partiet mer kompromissvillig og samarbeidsvillig. DNA framstilte seg som et «klasseparti», men partiet arbeidet for «det arbeidende folk».¹⁹ DNA hadde flere aktører som prøvde å påvirke dem fra utlandet og var medlem av «London-byrået» for sosialistiske partier og den sosialistiske internasjonale.²⁰ SPD og DNA hadde ingen forbindelse med hverandre. I Norge hadde heller ikke SPD og DNA noen forbindelse siden før 1. verdenskrig.²¹ Det var SAP og DNA som hadde dialog med hverandre. Når SAP ble mer radikalisert, prøvde flere sosialdemokratiske grupperinger å knytte forbindelser med DNA.²² De borgerlige partiene i Norge forsøkte å danne en felles front mot DNA. I Tyskland støttet enkelte av de borgerlige partiene opp om den tyske nasjonalsosialismen.²³

I Tyskland tolererte man ikke uenigheter innad i de tyske arbeiderpartiene. I DNA var det større takhøyde for å være uenig. Dette var en sentral forskjell på arbeiderpartiene i Tyskland og Norge.²⁴ Arbeiderpartiene i Tyskland løste uenigheter innad i partiet med eksklusjoner. Det hersket stor uenighet på 1930-tallet blant tyske sosialistiske og sosialdemokratiske partier.

Ifølge Brandt hadde DNA et stort problem hvis de valgte å gå inn i regjering. Brandt mente at det ville være en «skjebnesvanger vei».²⁵ Det Brandt siktet til var det som hadde skjedd med Østerrike og Tyskland med nazistene overtakelse. Oppslutningen til

¹⁸ Brandt 1990: 76

¹⁹ Lorenz 2013: 24

²⁰ Lorenz 1989: 20

²¹ Lorenz 1989: 37

²² Lorenz 1989: 21

²³ Lorenz 2013: 24

²⁴ Lorenz 1989: 19

²⁵ Lorenz 1989: 99

de sosialdemokratiske partiene i Tyskland og Østerrike hadde gått nedover etter at de hadde oppnådd politisk makt. Arbeiderpartiet i Østerrike ble avsatt ved et kupp i 1934 og i Tyskland var det få som ville forsvare Weimar-republikken og heller ønsket en autoritær retning.²⁶ Brandt var redd for at noe lignende kunne skje med DNA i Norge.

4.1 Påvirkning og læring

Brandt hadde flere oppdrag når han kom til Norge. Å skaffe penger til SAP og støtte til SAPs sak i utlandet var to av dem. Målet for oppholdet i Norge var å lære hvorfor det tyske demokratiet hadde mislyktes. Det hadde skadet demokratiet og proletariatet internasjonalt. SAP ønsket av DNA skulle bli mer radikalt og Brandt skulle fremme dette budskapet. Han skulle også lære av DNA. Brandt skriver: «Det var de tyske eksilsosialistenes byrde, deres nederlag og tap av virkelighetssans, deres bedrevitende holdning og sekteri som jeg – som ikke ville være noen emigrant – nå tynget Det Norske Arbeiderparti med».²⁷ Dette sitat viser hvor ivrig Brandt var på å påvirke DNA og lære. DNA og SAP var medlemmer av en internasjonal gruppering av sosialistiske partier (IAG), der DNA var flaggskipet, med stor medlemsmasse, stor oppslutning ved valg og en sterk partiorganisasjon. Det krevde mye av Brandt, å sette seg inn i en annen kultur og arbeiderbevegelse. For å få påvirket samfunnet i tilstrekkelig grad måtte han få innpass i det norske samfunnet.

Brandt fikk sommeren 1933 arrangert et møte med Jacob Walcher og Max Köhler i SAP-ledelsen i Oslo for å få fart i framgangen.²⁸ Köhler satt i den «ulovlige» ledelsen i Berlin, mens Walcher satt i eksil ledelsen i Paris. De to lederne hadde ulike mål og interesser. Walcher ville at SAP skulle samarbeide med organisasjonen *Mot Dag*, mens Köhler ville at man skulle satse på et samarbeid med DNA. Walcher kjente ikke til forholdet mellom DNA og *Mot Dag*. Han mente at Brandt skulle knytte seg til *Mot Dag*.²⁹ Köhler og Walcher var uenige om hvem man skulle samarbeide med. Walcher mente at det var larest å knytte seg opp til *Mot Dag*, mens Köhler mente at det var larest å knytte bånd til DNA.³⁰ Disse ulikhetene gjorde at Brandt ble satt i en klemme.

²⁶ Lorenz 1989: 19

²⁷ Brandt 1990: 78

²⁸ Lorenz 2013: 26

²⁹ Lorenz 1989: 65

³⁰ Lorenz 1989: 66-67

Köhler ble arrestert da han kom tilbake til Berlin og Walcher overtok da makten i SAP. Walcher og SAPs mål var å skape en ny internasjonale. Walcher satte Brandt i kontakt med lederen av *Mot Dag*, Erling Falk.

Dette viser at lederne for SAP var usikre på veien videre for partiet. Brandt ble en kateball mellom de forskjellige partifolkene i partiledelsen i SAP. Mange både i DNA og utenfor DNA ønsket å utnytte Walchers kritiske holdning Brandt.³¹ Brandt ble medlem av *Mot Dag* og deltok på sommerleiren deres og steg raskt i gradene i organisasjonen. Brandt skriver: «Er det nødvendig å understreke at *Mot Dag* med sine begavede intellektuelle tiltrakk meg?». ³² Dette viser at Brandt ble begeistret over *Mot Dag* fordi han anså dem som en gjeng med intellektuelle. Brandts medlemskap i DNA og AUF var ikke forenlig med medlemskap i *Mot Dag*. Brandt på sin side så DNA som et «sosialdemokratisk» og «reformistisk» parti.³³

Brandt hevdet at DNA var som SPD, et parti som hadde sviktet i kampen mot fascistene. Brandt mente at SPD ikke hadde gjort nok for å stå imot NSDAP og at det måtte kraftige tak til i kampen mot NSDAP. SPD hadde gjort for lite og partiet var ustrukturert. Brandt var redd for at DNA skulle lide samme skjebne som de sosialdemokratiske partiene i Sverige og Danmark, å bli utnyttet av de andre partiene i nasjonalforsamlingen. Brandt ville forsøke å skaffe seg så mye innflytelse som mulig i DNA. Han satt ned en gruppe til å hjelpe seg med å få til dette. Gruppen besto blant annet av medlemmer fra *Mot Dag*, AUF og Bondeungdomslag. Det var dermed et bredt spekter av unge folk og organisasjoner som støttet Brandt når det gjaldt påvirkningen av DNA.

Brandt hevder at han hadde blitt instruert av partiledelsen i SAP om å være såpass aktiv. Men langt på vei var det hans egen iver og engasjement som spilte inn. Brandt sa videre at dersom SAP ønsket ham til å gjøre andre oppgaver, ville han mer enn gjerne stille opp for det.³⁴ Brandt så også for seg at Hitler ville bli sittende ved makten

³¹ Lorenz 2013: 26

³² Brandt 1990: 79

³³ Lorenz 2013: 26-27

³⁴ Lorenz 2013: 27-28

i Tyskland i lang tid. SPD og KPD var uenige med Brandt og trodde ikke at Hitler ville sitte lenge.

Brandt hadde som tidligere nevnt fått beskjed av SAP-ledelsen om å kunne gli inn i det norske samfunnet.³⁵ Han forsøkte å lære seg så mye som mulig og behersket det norske språket relativt raskt. Brandt ble sett på som en «vellykket emigrant» for SAP-ledelsen sin del. Den økonomiske støtten Brandt og SAP-ledelsen hadde håpet på uteble, men i stedet skaffet Brandt et bredt kontaktnettverk av jurister og høyesterettsadvokater.

Lorenz beskriver Brandts opphold i Norge som «et liv uten stress»³⁶, men også som et «politisk hagekoloniliv».³⁷ Brandt måtte stadig passe seg for både fremmedpolitiet, men også norske nazister og Gestapo. Lorenz beskriver hvordan Gestapo gikk hardere til verks for å for å skaffe seg mer informasjon om Willy Brandt og andre emigranter fra 1935.³⁸

Brandt fikk etter hvert i Norge flere oppgaver av SAP-ledelsen som han skulle utføre. Brandt lærte seg selv bedre å kjenne ved å delta på politiske arrangementer. Dette kom godt med under tiden som borgermester i Berlin og kansler i Vest-Tyskland. Det tok så hardt på at det gikk utover helsen når han var politiker i Vest-Tyskland. Han fikk beskjed av legene om å slutte å røyke, drikke og arbeide maksimalt åtte timer hver dag.³⁹ Etter sitt første gjenvalg hadde valgkampen tatt så hardt på helsen at han måtte opereres.⁴⁰

Brandt skriver i sine memoarer at «Det vekket et ønske i meg om også selv å gi form, ikke lenger bare rette min tenkning og higen inn mot minoriteter, men til å vinne flertall. Mitt engasjement i kampen mot «sosialdemokratisering» av parti og ungdomsorganisasjon avtok fra 1935. Tilbakefallene ble sjeldnere og uteble til slutt

³⁵ Lorenz 2013: 29

³⁶ Lorenz 2013: 32

³⁷ Lorenz 2013: 32

³⁸ Lorenz 1989: 55

³⁹ Brandt 1990: 217-218

⁴⁰ Lorenz 2013: 207

helt».⁴¹ Dette viser endring av Brandts politiske syn. Ved å samarbeide og tenke bredere som DNA, ville det bli lettere å vinne valg enn hvis man ikke gjorde det.

Brandt lærte i tiden i Norge om reformer. DNA hadde satt i gang flere reformer i mellomkrigstiden når det gjaldt utbyggingen av velferdsstaten på 1930-tallet og spesielt etter at DNA fikk regjeringsmakt i 1935.⁴² Det finnes flere eksempler på at Brandt under sin kanslerperiode tok inspirasjon fra Norge. I perioden Brandt satt som kansler satt han i verk flere reformer som preget Vest-Tyskland vesentlig. Brandt skrev om Tysklands innbyggere: «Landets innbyggere hadde hittil vært redde for reformer, nå demret det for dem at det i lengden ikke var mulig å få sikkerhet uten reformer».⁴³ Det viser at befolkningen endelig skjønnte ifølge Brandt at for å oppnå trygghet, stabilitet og bedre levevilkår måtte man sette i gang reformer. Reformene gjaldt innen forskning, vitenskap og utdanning.⁴⁴ Det ble også utført reformer innenfor skattesystemet og innen offentlig forvaltning. Brandt ville i tillegg forbedre byråkratiet. Brandt skrev om reformene i Tyskland: «Her gjennomførte vi en rekke sosiale reformer innenfor områder som syke- og uføretrygd, også for bønder, studenter og skoleelever, videre likelønn, alders- og krigsskadepensjon».⁴⁵

Et annet forhold som var viktig for Brandt var å beskytte demokratiet og mindretallet og respektere dem han ble valgt som kansler.⁴⁶ Dette kan tolkes som stikk til fortiden hvor NSDAP kuppet makten i 1933 og undertrykket dem som ikke var enig med NSDAP og tvang flere alle de andre partiene til å gå i oppløsning. Det å kunne respektere andres mening og samarbeide var noe Brandt hadde observert at DNA hadde fått til med Bondepartiet i Norge.

Når det gjaldt rollen som utenriksminister synes SPD og folket i Tyskland at det var en fordel at de hadde utenriksminister som ikke hadde en «brun fortid» som noen mente at Kiesinger hadde. Kiesinger var utenriksminister for CDU. Brandt hadde gått en annen skole enn Brandt og eksiloppholdet i Norge gjorde at han symboliserte noe nytt

⁴¹ Brandt 1990: 83

⁴² Brandt 1990: 83

⁴³ Brandt 1990: 197

⁴⁴ Lorenz 2013: 201

⁴⁵ Brandt 1990: 200

⁴⁶ Lorenz 2013: 200

innenfor Tyskland. Brandt hadde under oppholdet i Norge lært hvordan man skulle og kunne inngå kompromisser i politikk. Tysklands omdømme etter 2. verdenskrig var på bedringens vei, blant annet på grunn av Willy Brandt. Brandt hadde under emigrasjonsårene lært seg hvordan man skulle knytte bånd og lære av de «rette» menneskene i både nøytrale stater og i Vesten.⁴⁷ På grunn av NSDAPs undertrykkelse med tortur og massedrap var det mange stater som så på Tyskland på en nedsettende måte. Deres tillit til landet måtte gjenvinnes mente Brandt.⁴⁸ Brandt begynte å ansette mennesker som hadde vært på flukt fra NSDAP. Dette kan sees på som en måte å samle tyskere på.

5.1 Radikalisering, advarsler og nesten utvist fra Norge

Brandt fikk i 1935 fremmet forslag om Nobelprisen til Carl von Ossietzky sammen med Mimi Sverdrup. I 1936 fikk Carl von Ossietzky fredsprisen.⁴⁹ Brandt fikk selv fredsprisen for sitt arbeid for fred og samarbeid med Østblokken og sin Ostpolitikk 1971.⁵⁰

Brandt fikk også erfare på kroppen hvordan synet på flyktninger var på denne tiden i Oslo.⁵¹ Ifølge Lorenz ble Brandt og de andre sosialistiske flyktningene kalt «kommunistiske agitatorer».⁵² De ble sett på som landstrykere og DNA var det eneste partiet som la en beskyttende hånd rundt flyktningene. Brandt ble også forsøkt utvist fra Norge og Oscar Torp måtte flere ganger gå inn og hindre at det skjedde. Som Brandt selv skriver: «Hadde ikke Oscar Torp, Arbeiderpartiets formann, fra dette øyeblikk holdt sin beskyttende hånd over meg og hadde han ikke flere ganger henvendt seg til fremmedpolitiet og justisdepartementet, ville jeg være fortapt».⁵³ Dette viser usikkerhet når gjaldt bosted og oppholdstillatelse i Norge, som ikke var noe Brandt kunne ta for gitt.

Lorenz beskriver oppholdet i Norge som ikke bare utelukkende positivt.⁵⁴ I avisen «Morgenbladet» ble Brandt i 1933 kalt «en av disse «kommunistiske oppviglerne»

⁴⁷ Lorenz 2013: 163

⁴⁸ Lorenz 2013: 164

⁴⁹ Lorenz 1989: 54

⁵⁰ Brandt 1990: 83

⁵¹ Lorenz 2013: 30

⁵² Lorenz 2013: 30

⁵³ Brandt 1990: 79

⁵⁴ Lorenz 1989: 7

som «oversvømte» alle land «som rotter» etter Hitler maktovertagelse».⁵⁵

Embetsmennene i Justisdepartementet skrev om søknaden hans for oppholdstillatelse i Norge at «strengt tatt burde man vel imidlertid skille sig av med han».⁵⁶ Politiet i Norge opptrådte rasistisk ovenfor Brandt og de andre flyktningene. Politiet forstod ikke konsekvensene av å oppføre rasistisk. Brandt ble blant annet spurt om sin «ariske opprinnelse». Brandt møtte fordommer og vanskeligheter hvor han enn oppholdt seg. Den videre kampen ble videreført av Brandt og SAP mot NSDAP fra Oslo og Paris. I denne kampen ble det begått lovbrudd fra Brandts og SAPs side.⁵⁷ Dette arbeidet slet på Brandt og de andre eksil-tyskerne både psykisk og fysisk. Dette viser at arbeidet ikke var lett og at de måtte ha de nødvendige kontaktene for å kunne utføre arbeidet sitt.

Antallet på flyktninger som kom til Norge økte i perioden 1933 til 1940. Definisjonen på hva som ble regnet som flyktning var uspesifisert.⁵⁸ Selv Brandt, som hadde stor oversikt over de flyktningene som kom til Norge, måtte spørre tyske venner om hjelp med å finne ut hvem som kvalifiserte til å være flyktning. De tyske vennene til Brandt måtte oppsøke Flyktningekomiteen i DNA for å få svar. Brandt på sin side hevdet at den norske staten ikke ville merke det om noen sosialistiske ungdommer kom til Norge. Risikoen ved å reise til Norge var relativt stor for tyske flyktninger. Faren var stor for å bli tatt og sendt tilbake. Da DNA kom til makten i 1935 økte antall ulovlige flyktninger.

Brandt fikk erfare hvordan det var å være på flukt og være flyktning som mange andre grupper i verden som f.eks. jødene og sigøynere. Et eksempel var at fremmedpolitiet gikk hardt til verks og arresterte en italiener, en rumener og to tyskere i januar 1935 i Folkets Hus på Grünerløkka.⁵⁹ Dette viser at man måtte være forsiktig med hvem man omgikk og hvem man kunne stole på. Et viktig poeng i forhold til regelverket for flyktninger var at man måtte rømme fra Tyskland og ikke et tredje land for å få opphold i Norge.

⁵⁵ Lorenz 1989: 7-8

⁵⁶ Lorenz 1989: 8

⁵⁷ Lorenz 1989: 8

⁵⁸ Lorenz 1989: 35

⁵⁹ Lorenz 1989: 36

Lorenz beskriver at Brandt dro som nittenåring og i løpet av de sju årene i Norge modnet til å bli den politiker han ble.⁶⁰ Brandt beskriver selv tiden i Norge som «de åra som preget meg mest».⁶¹ Han lærte om verdier som medborgerlig solidaritet, liberalisme, frihet og rettsstatlighet.⁶² Disse fire verdiene som Brandt skriver om, kom godt med senere i hans politiske liv i Vest-Tyskland. Han lærte at rettsstaten var viktig at den skal holdes avskilt fra politikerne og deres beslutninger. Han var opptatt av en åpen diskusjon uten skittent spill. Staten skal beskytte innbyggerne. Ved å beskytte innbyggerne ville man skape et sunt og oppegående demokrati.

6.1 Lederstil

Brandts lederstil er noe som forandret seg gjennom livet hans. I ung alder i Lübeck ser det ut som han var en relativt radikal og sta politiker, men tiden i Norge lærte ham samarbeide bedre med andre og bli mer kompromissvillig selv om han som vi ser i avsnittet over hadde samarbeidsproblemer. Et eksempel på dette er at han beskriver i memoarene hvordan Brandt sammen med Ollenhauer, Erler og Wehner i 1961 diskuterte muligheten for å danne en ny regjering i Vest-Tyskland.⁶³ Kravet gjaldt da en ny utenrikspolitikk. Å respondere og tenke sammen med andre fram til nye løsninger var noe Brandt hadde sett fungere for DNA og at samarbeid med andre politikere hadde fungert bedre for ham senere i livet som utenriksminister og kansler.

Lorenz beskriver hvordan lederstilen til Brandt var etter oppholdet i Spania under den spanske borgerkrigen.⁶⁴ SAP-avdelingen i Norge var preget av oppløsningen. Noe av årsaken til dette gikk på lederstilen til Brandt og politikken han ville føre. Det oppsto mye diskusjon og krancling for Brandt privat. I november 1937 satte han strek og trakk seg ut av den stillingen han hadde for SAP. Men arbeidet hans for SAP var høyt verdsatt av ledelsen i Frankrike og de ønsket Brandt med videre. De ville at skulle fokusere mer på sitt arbeid rettet mot Tyskland.

Brandt skriver videre i sine memoarer om hvordan Adenauer i forbundstingsvalget i 1969 ikke hadde ønsket noen form for eksperimenter.⁶⁵ Brandt svarte i valgkampen at

⁶⁰ Lorenz 1989: 7

⁶¹ Lorenz 1989: 7

⁶² Lorenz 1989: 7

⁶³ Brandt 1990: 52

⁶⁴ Lorenz 2013: 66

⁶⁵ Brandt 1990: 197

dersom man ønsket sikkerhet måtte man godta reformene. Han dro fram et eksempel med hvordan tiden i Skandinavia hadde vært.⁶⁶ Brandt beskriver samfunnene i Skandinavia som samfunn preget av et stadig hamskifte og at den demokratiske tanken måtte kunne spres til alle samfunnsområder. Toleranse og vilje ville ikke alltid være til stede når det ble gjennomført demokratiske reformer i samfunnet. Brandt mente videre for å få et bedre samfunn måtte borgere for å ta del i demokratiet.

Et annet poeng er at Brandt tok sterk avstand fra kommunismen når han hadde blitt talsmann for Berlin i Forbundsdagen.⁶⁷ Dette var til stor forskjell fra tiden i Norge da Brandt hadde vært medlem av *Mot Dag* og AUF og forsøkt å radikaliserer DNA med å trekkes mot kommunistiske idéer og tanker i Sovjetunionen. DNA hadde tidligere vært medlem av *Komintern* og hadde først gått ut derfra i 1923. DNA var et parti som hadde påvirkning på samfunnet i Norge og politikken, i motsetning til SPD som hadde opplevd mye turbulens og uenighet i mellomkrigstiden og deretter i 1933 blitt forbudt som parti av NSDAP. De to partiene hadde dermed svært forskjellig utgangspunkt og muligheter til å påvirke samfunnet. Brandt fikk lære hvordan DNA ville gjennomføre reformer. I 1935 ble DNA det største partiet og dannet regjeringen med Bondepartiet som støtteparti.

Det kristelig-konservativ partiet CDU hadde sittet med makten siden 1945 da Brandt kom tilbake til Tyskland og hadde makten fram til Brandt ble utenriksminister.⁶⁸ DNA satt med makten fra 1945 til 1963 hvor John Lyng og hans borgerlige koalisjonsregjering styrte landet i en kort periode i 1963.⁶⁹ DNAs regjeringsperiode medførte at Norge var et foregangsland for Brandt og Vest-Tyskland og at han fikk inspirasjon herfra. Brandt lærte mye av hvordan DNA arbeidet og fikk til reformer. Et sitat som beskriver dette godt, er fra memoarene til Brandt «fordi han har DNA i ryggen».⁷⁰

⁶⁶ Brandt 1990: 198

⁶⁷ Lorenz 2013: 127

⁶⁸ Brandt 1990: 193

⁶⁹ Lie 2012: 113

⁷⁰ Brandt 1990: 84

Støtten fra DNA var helt sentral for Brandt om han skulle lykkes. En illustrasjon av dette går på at ledelsen i SAP som var i Paris og andre høytstående sosialister var redd for at Brandt skulle bli mindre radikal og at DNA skulle forsøke å omgjøre hans politiske syn. Dette begynte allerede i 1935. Ledelsen i SAP var redd for Brandts reformisme som DNA hadde fått inspirasjon fra i Sverige. Brandt skriver videre at «Jeg støttet meg til sammenligningen med fjellklatreren som ikke kunne tenke seg å ta korteste veien til toppen».⁷¹ Lorenz beskriver også samme tematikk med at «man ikke bestiger et fjell ved ganske enkelt å ta springmarsj i retning av toppen».⁷² Sitatene til Lorenz og Brandt fremstiller at en fjellklatrer ikke nødvendigvis tar den korteste veien til toppen, nettopp fordi det ikke den enkleste veien. Noen ganger mente Brandt at man må ta omveier for å nå målene sine.

7.1 Hjemreise fra Spania og anerkjennelse av DNA og endring av Brandts tankesett

Et eksempel på at Brandt ble overrasket over når han kom tilbake til Norge i 1937 etter å ha vært i Spania under hele borgerkrigen der, var hvor sterkt DNA sto i det norske samfunnet.⁷³ Reformene DNA hadde satt i gang hadde vært populært i befolkningen og ga DNA et løft med 100 000 nye stemmer og økt oppslutning til 42,6 prosent av stemmene.⁷⁴

DNA var nå blitt et parti som hadde større oppslutning og et bredt spekter av velgere fra ulike samfunnsgrupper og yrkesgrupper. Lorenz skriver «DNA var nå blitt en folkefront av arbeidere, fiskere, småbønder, borgere, intellektuelle, sosialister, kommunister og liberale».⁷⁵ Det kan se ut til Brandt forsto poenget med DNAs taktiske velgerteknikk var at man måtte favne et bredt spekter av velgere og at man måtte ha velgere fra ulike samfunnsgrupper. For å vinne valgene måtte man ha støtte av flere samfunnsgrupper og velgergrupper. DNAs form for sosialisme kalte de selv «en folkelig demokratisk sosialisme som er forankret i norsk lynne og norske

⁷¹ Brandt 1990: 84

⁷² Lorenz 2013: 112

⁷³ Lorenz 2013: 52

⁷⁴ Lorenz 1989: 136

⁷⁵ Lorenz 2013: 52

tradisjoner». ⁷⁶ *Mot Dag* hadde i 1936 blitt en del av DNA og NKP hadde sagt at de ønsket et samarbeid med DNA. ⁷⁷ I 1938 ble DNA medlem igjen av den sosialistiske internasjonale, som de hadde vært medlem av tidligere og i 1939 ble marxismen fjernet fra partiprogrammet. ⁷⁸ Brandt skriver selv om partiprogrammet «Det nye norske partiprogrammet, som var under forberedelse og ble vedtatt i 1939, hilste jeg velkommen uten noe og men». ⁷⁹ Brandt skriver videre at det var bra at marxismen ble strøket fra partiprogrammet. Dette viser en forandring hos Brandt i form av at han ville fjerne marxisme fra partiprogrammet

Dette kan se ut som et vendepunkt for Brandt når det gjaldt synet på den norske arbeiderbevegelsen. Lorenz skriver: «konseptet og det vellykte resultatet må ha fascinert Brandt, for han reviderte sine tidligere oppfatninger om den norske arbeiderbevegelsen». ⁸⁰ Brandt anerkjente at DNAs reformer og politikk faktisk førte til et bedre og mer rettferdig samfunn. Ifølge Lorenz sa Brandt i slutten av 1937 at DNA gjennomførte «den mest fremskrittvennlige politikken blant partiene i de nordiske landene». ⁸¹ Videre uttalte også Brandt ifølge Lorenz at Norge hadde «tross alt en av de sunneste arbeiderbevegelsene i [den sosialistiske] internasjonale». ⁸² Når Spania-komiteén ble til Folkehjelpen i 1939 så hadde mye av tankegangen til Brandt forandret seg. ⁸³ «De siste rester av min hang til kverulanteri og sekterisme var forduftet». ⁸⁴ skriver Brandt. Det sier noe om hvordan hvilken radikal endring han hadde fått i synet på DNA og den norske arbeiderbevegelsen. Det som DNA gjorde i denne perioden, var det samme som skulle til i Tyskland etter at nazistenes styre var over.

Med utgangspunkt i dette mente Brandt at SAP heller burde henvendende seg mot sosialdemokratiske krefter som var venstreorienterte. Dette skrev han mer detaljert om i en artikkel i avisen *Neue Front* i 1939. Brandt mente at han forsto at det kunne være vanskelig for den revolusjonære å forstå hvilke problemer de sosialdemokratiske

⁷⁶ Lorenz 2013: 52

⁷⁷ Lorenz 1989: 136

⁷⁸ Lorenz 2013: 52

⁷⁹ Brandt 1990: 95

⁸⁰ Lorenz 2013: 52

⁸¹ Lorenz 2013: 52

⁸² Lorenz 2013: 52

⁸³ Brandt 1990: 95

⁸⁴ Brandt 1990: 95

partiene sto ovenfor.⁸⁵ Han skrev videre i artikkelen at han det eksisterer sosiale forskjeller og terminologiske forskjeller som gjør at man ikke helt kan kjenne seg igjen. Brandt beskrev Brandt som «en meget moderat forløper for det tyske sosialdemokratiet Godesberg-program»⁸⁶ som kom i 1959.

Lorenz beskriver også at Brandts opphold i Berlin og Spania hadde gjort at han fikk en mer demokratisk oppfatning av sosialismen og hadde tatt steg mot sosialdemokratisk tankesett.⁸⁷ Stefan Szende hadde klart å overbevise Brandt om at sosialdemokrat var et akseptabelt begrep å bruke. Brandt hadde blitt en del av den norske arbeiderbevegelsen og som politiker hadde han vokst til å tenke at man var en del av noe som var internasjonalt. Vendingen mot det tyske sosialdemokratiet ble det ikke noe av. I stedet ble han del av et sosialdemokratisk folkeparti i et annet samfunn enn det tyske. Brandt fikk nå to roller i politikken både for DNA, men også for partiledelsen i SAP i Berlin og Paris. Brandt ble en populær mann som tok på seg mange oppdrag. Han fikk også et nærmere forhold til AUF.⁸⁸ Dette ble hans andre hjem og det var få konflikter. AUF var en vesentlig større bevegelse enn SJV. AUF hadde også mere kulturelle innslag og større takhøyde for kultur. Brandt fikk også flere venner i AUF og livet hans blomstret på slutten av 1930-tallet.

Lorenz beskriver hvordan Brandt «følte seg mer og mer hjemme i den norske arbeiderbevegelsen».⁸⁹ Det ser ut som han kan ha følt en solidaritet, lojalitet og kameratskap i DNA. Likevel var det gamlelandet som tok mye av tiden hans. Brandt mente at Hitler ikke representerte Tyskland og det tyske folk. Brandt klandret heller ikke det tyske folk for det som hadde skjedd i forhold til maktovertakelsen av NSDAP. Dette skrev han mye om og debatterte mye om i Norge.

Lorenz beskriver hvordan Brandt på møte «London-byrået» i august 1937 i Letchworth hadde gjort rede for to måter sosialismen kunne utvikle seg på. Den første måten var å danne «uavhengighet fra reformisme» og den andre var «avhengighet fra

⁸⁵ Lorenz 2013: 53

⁸⁶ Lorenz 2013: 53

⁸⁷ Lorenz 2013: 53

⁸⁸ Lorenz 2013: 54

⁸⁹ Lorenz 2013: 57

USSRs stalinistiske styre».⁹⁰ Problemet slik Brandt så det var at sosialismen og sosialdemokratiet ikke hadde noen felles front mot nasjonalsosialismen. Den politiske venstresiden måtte samle seg for å ha en sjanse til å kjempe videre mot nasjonalsosialismen og NSDAP. Brandt stilte også spørsmålsteget med hvem som var de sosialdemokratiske allierte. Lorenz skriver at Brandt følte at de vestlige demokratiene hadde gitt opp Spania og latt Franco og fascistene ta over i Spania etter borgerkrigen.⁹¹ Brandt lurte på hvilke partier og hvilke land som ville stå opp mot fascismen.

Lorenz trekker også DNA fram som en foregangsbevegelse når det gjaldt kampen mot fascismen. «DNA hadde med sitt konsept, en bred demokratisk folkefront, bevist at fascismen og nazismen kunne stoppes».⁹² DNA hadde blitt et parti for flere grupper i samfunnet som omfattet både folk i by og land og som favnet et bredt spekter av grupper i befolkningen. I løpet av 1930-tallet hadde DNA hadde blitt et så stort parti at de hadde greid å holde NS borte fra regjeringmakt i Norge medvirket til at NS var forblitt et relativt ubetydelig parti. Folkefronten mot NSDAP i Tyskland var ikke i nærheten av så sterk som den var i Norge. I Tyskland hadde de borgerlige partiene og konservative partiene forsøkt å få en felles front mot Hitler i 1932. SAP ønsket å bli midtpunktet i en felles kamp mot nazistene. Dette viser seg å være mer ønsketenkning enn realisme.

Sosialistene var redde for at de borgerskapet skulle gli rett inn i koalisjon med kommunistene. Lorenz skriver: «Etter deres oppfatning var det fare for at en folkefront med grenser som stadig ble skjøvet mot borgerskapet, ganske enkelt ville bli en del av kommunistenes koalisjonspolitik».⁹³ Faren for sosialistene var også å bli stående utenfor. Arbeiderpartiene og arbeiderbevegelsen måtte være en del av denne fronten mot nazistene. Bare ved å være en del av slik koalisjon ville sosialistene kunne få fotfeste i folket. Det ser ut som arbeiderbevegelsen i Tyskland ikke hadde kommet like langt med å appellere til folk som DNA i Norge.

⁹⁰ Lorenz 2013: 58

⁹¹ Brandt 1990: 91

⁹² Lorenz 2013: 59

⁹³ Lorenz 2013: 59

Synet på Sovjetunionen var noe som både Brandt og hans partifeller diskuterte under oppholdet hans i Norge. Når Sovjetunionen inngikk en ikke-angrepsavtale med Hitler og NSDAP 24. august 1939 følte Brandt at det var et svik av Sovjetunionen ovenfor alle de andre arbeiderbevegelsene i Europa på denne tiden. Selv skriver Brandt at ikke tror ikke angreps-avtale mellom Nazi-Tyskland og Sovjetunionen vil vedvare og at samarbeidet deres ikke vil ha noe å si for krigen. «Vi mente: Selv ikke et videre samarbeid mellom Hitler og Stalin ikke være utslagsgivende».⁹⁴ Brandt beskriver det ikke som et svik at Sovjetunionen slik Lorenz gjør, men skriver at han mener at samarbeidet mellom Sovjetunionen og Nazi-Tyskland ikke ville vedvare. Brandt mente at Sovjetunionen hadde «revet opp en dyp motsetning mellom seg og den europeiske arbeiderbevegelsen».⁹⁵ Stalinismen var det flere som var kritiske til. Brandt mente at ekte sosialisme måtte bygge på folkestyre og frihet.⁹⁶ Dette beskrev Brandt tydelig i DNAs organ *det 20de århundre*. Brandt hadde opplevd at kommunistene som kom til Norge var enkle å samarbeide med. Han opplevde også at DNA ikke dømte dem som hadde vært med i kommunistpartiet fram til 1923. Brandt så på Sovjetunionen og Stalin som noe man måtte løsrive seg fra. Når 2. verdenskrig var i gang mente Brandt at krigen var en «imperialistisk stormaktkonflikt».⁹⁷ Det viktigste for sosialistene var at Hitler ble beseiret. Sosialistene i Sudetenland, Tyskland og Østerrike presenterte med Brandt i spissen hvor viktig det var at nazistene ble slått. I AUF hadde det vært tendenser til at man var likegyldig hvordan 2.verdenskrig gikk.

SAP-ledelsen i Oslo hadde i motsetning til SAP-ledelsen i Frankrike greid å få til et samarbeid mellom andre partier selv om tilliten ikke var særlig stor. I Europa hadde det vært sterk misnøye med Moskva-prosessene, mens man i Moskva hadde kritisert den vestlige arbeiderbevegelsen for ikke å gjøre nok.⁹⁸ Brandt uttalte i 1936 likevel at det måtte være mulig med en enhetsfront mellom Moskva og den vestlige arbeiderbevegelsen. Holdningen til Brandt i forhold til denne saken forandret seg ikke noe særlig før i 1938. Dette var en holdning han hadde lært av oppholdet i Skandinavia. Tanken kan se til å være at man må tenke bredere samarbeid og inngå

⁹⁴ Brandt 1990: 97

⁹⁵ Lorenz 2013: 63

⁹⁶ Lorenz 2013: 64

⁹⁷ Lorenz 2013: 65

⁹⁸ Lorenz 2013: 61

kompromisser. Dette er noe Brandt tok meg seg til Vest-Tyskland når han skulle bli kansler og skulle velge samarbeidspartnere og ha politiske samtaler.

I 1937 var det en folkefront-konferanse i regi av SAP, SPD og KPD-emigranter, hvor et mulig samarbeid havarerte. Samlingen av sosialistene hadde større hell. SAP prøvde å få til et samarbeid mellom sosialdemokratene istedenfor med kommunistene. Kommunistene og Moskva var viktige for kampen mot fascismen og mange hadde mange «felles interesser»⁹⁹ med Sovjetunionen. Brandt mente det var viktig at «av den vesteuropeiske arbeiderbevegelsen ikke ble dirigert av Komintern».¹⁰⁰

For SAP var det viktig at man heller la seg på en linje med å samarbeide «de fremskrittsvillige kreftene i sosialdemokratiet».¹⁰¹ Dette var den måten man best kunne hjelpe den europeiske arbeiderbevegelsen. Fra 1938 brøt SAP med Londonbyrået for å få en enklere tilnærming til sosialdemokratene. Dette viser hvilken kronglete og vanskelig vei SAP og Brandt gikk. Partiene og synet på Moskva forandret seg gjennom hele 30-tallet. Det kan være en grunn til at det var vanskelig å få til et samarbeid på tvers av landegrenser og partigrensene.

Brandt visste at hvis sosialistene skulle lykkes måtte man stå samlet internasjonalt.¹⁰² Hvis man skulle greie å konkurrere mot nazismen eller mot borgerskapet måtte de gamle partigrensene bli borte. Sosialdemokratiske og sosialistiske krefter møttes i Oslo for å diskutere veien videre i 1938. Dette møtet ble støttet av DNA selv det var mye usikkerhet og mistro mot andre sosialistiske grupper i Østerrike, Tsjekkoslovakia og Tyskland. Arbeidet bar frukter og på 1. mai 1939 talte sosialdemokrater fra tre forskjellige land, Vilmos Böhm fra Ungarn, Martin Tranmæl fra Norge og Willy Brandt fra Tyskland sammen på et arrangement. De tre satt senere sammen i eksil i Sverige under 2. verdenskrig og diskuterte hvordan Europa skulle bli etter 2. verdenskrig.

⁹⁹ Lorenz 2013: 61

¹⁰⁰ Lorenz 2013: 61-62

¹⁰¹ Lorenz 2013: 62

¹⁰² Lorenz 2013: 62

Brandt skriver at de siste tre årene før 1939 hadde vært anstrengende i form av mye reisevirksomhet til Berlin, Paris og Barcelona og at han håpet at 1939 skulle bli et mer rolig år.¹⁰³ Brandt ønsket mer forutsigbarhet i livet sitt og roligere virksomhet. Han holdt foredrag på vegne av Opplysningsforbundet om utenrikspolitiske spørsmål. Brandt arbeidet også i Folkehjelpen og skrev fast for Arbeiderbladet. Når Brandt var på jobb i redaksjonen 3. september 1939 ble invasjonen av Polen et tema.¹⁰⁴ Kollegene som var på jobb den dagen, trodde ikke at det tyske angrepet på Polen to dager tidligere ville føre til krig. Vestmaktene hadde gitt etter for Tysklands krav og latt dem ta seg til rette. Etter å ha hørt Chamberlain på radioen snakke om Polen kalte Brandt inn Finn Moe og Martin Tranmæl til samtale. Brandt ble forbauset og overrasket over hvor rolig de andre tok invasjonen av Polen. Dette er en hendelse der Brandt var uenige med toppene i DNA. Brandt mente at det var uholdbart at et land angrep et annet. Tranmæl og Moe mente at invasjonen ikke var noe å bekymre seg for. Men etter hvert slo Brandt seg til ro med svaret han fikk Moe og Tranmæl og tenkte ikke noe mer på dette.

Brandts mistro til ledelsen kan muligens skyldes at hadde vært flyktning selv og måtte rømme fra Tyskland fordi han ikke kunne utfylle sitt politiske engasjement på en måte han selv ønsket. Han var også vant med at Hitler og NSDAP ikke holdt hva de lovet av politiske løfter som f.eks. innmarsj i flere land i Europa. Brandt skriver: «Krigsspørsmålet» var noe man hadde diskutert uavbrutt siden han var i eksil. Tyske sosialister av de mest ulike fargetoner hadde i årenes løp stadig varslet kamp mot Nazi-Tyskland. «Vi kunne ikke godta at Hitler vant noen krig og vi ønsket ikke at Tyskland skulle gå under som følge av krigen».¹⁰⁵ Dette viser et motsetningsforhold mellom tyske sosialister og DNA. Det kan se ut som om DNA trodde at NSDAP og Tyskland ikke var kapable til å utføre de politiske beslutningene. Brandt og de andre tyske sosialistene trodde heller ikke på ikke-angrepsavtalen mellom Nazi-Tyskland og Sovjetunionen. Stalin og kommunistene i Moskva var noen man ikke kunne stole på.

Brandt skjønnte tidlig i april-dagene 1940 at den tyske invasjonen av Norge ville finne sted. 8. april var både tyske transport- og krigsskip blitt sett utenfor Danmark. Brandt

¹⁰³ Brandt 1990: 96

¹⁰⁴ Brandt 1990: 97

¹⁰⁵ Brandt 1990: 97

sa på et foredrag i Oslo for tyske, østeriske og tsjekkosllovakiske flyktninger at man måtte regne med at man i løpet kort tid måtte kunne regne med å se tyske fly over Oslo.¹⁰⁶ Dagen etter var tyske krigsskip på vei inn Oslofjorden. Regjeringen hadde ikke hørt på advarslene fra Brandt og andre eksil-tyskere og eksil-sosialister. Nå prøvde regjeringen å redde stumpene og bevare Norges nøytralitet.

8.1 Slutten av 2. verdenskrig og tiden i Norge etter 2.

verdenskrig

Selv om Brandt engasjerte seg oppriktig for Norge og Norges sak var det Tysklands framtid som var viktigst for ham.¹⁰⁷ Et godt eksempel på dette er den praktiske politikken han ønsket å føre i forhold til alle skiftene han hadde vært gjennom politisk. I 1947 skrev Brandt til den norske utenriksministeren Halvard Lange at hans fremste oppgave var «å hjelpe til slik at Tyskland kan føres tilbake til Europa».¹⁰⁸ Halvard Lange var en nær venn av Brandt og mangeårig norsk utenriksminister.¹⁰⁹ Med dette mente antakelig Brandt Tyskland måtte innlemmes inn Europa etter en tid med krig og konflikt. Tyskland var en del av Europa, men måtte ta ansvar for det som hadde skjedd. Brandt tenkte ikke på dette bare i etterkrigsårene, men gjennom hele 2. verdenskrig.

På grunnen av 2. verdenskrig hadde det blitt bygget opp stort hat mot tyskere og Tyskland. Brandt sa «i løpet av alle disse årene har tyskere begått de verste forbrytelsene overfor andre land, og det i det tyske folk navn. Følgen er derfor at det har bygd opp seg et stort hat mot hele det tyske folk».¹¹⁰ Brandt mente at det fantes «et annet Tyskland» som ikke var det nazistene sto for. Når ble avklart hvor omfattende og mange forbrytelsene nazistene hadde gjennomført ble det vanskeligere og vanskeligere å oppnå tillit fra de andre landene i Europa. Brandt visste at de regjeringen som tok over i Tyskland etter 2. verdenskrig ville ha en enorm jobb med å gjenvinne folks tillit.

¹⁰⁶ Brandt 1990: 98

¹⁰⁷ Lorenz 2013: 88

¹⁰⁸ Lorenz 2013: 88

¹⁰⁹ Brandt 1990: 26

¹¹⁰ Lorenz 2013: 88

Tyskland kunne heller ikke lastes ene og alene for 2. verdenskrig mente Brandt.¹¹¹

Man kunne heller ikke snakke om noen få terroriserende grupper som Gestapo eller SS. Dette var noe hele det tyske folk måtte ta sin del av skylden for.

Brandt fikk 1. mai 1945 vite at Hitler hadde begått selvmord. Tysklands kapitulasjon fulgte 8. mai og en uke senere kom Brandt tilbake til Norge etter opphold i Sverige. Brandt beskrev tilbakekomsten til Norge som en jubelrus, men også som et oppgjør med tyskernes herjinger i fem lange år.¹¹² Brandt skriver at han i tiden etter frigjøringen pendlet mye mellom Oslo og Stockholm.¹¹³ Dette viser at Brandt hadde stor arbeidskapasitet og at han ble tilbudt politiske oppgaver i begge byene. Nordmenn hadde ifølge Brandt opplevd det «nazistiske Tyskland fra dets verste side».¹¹⁴ På grunn av de brutale okkupasjonsårene med unntakstilstand og deportasjoner var nordmenns frykt for Tyskland stor og varte til langt ut på 1970-tallet. Mange i Norge mente ifølge Lorenz at «en god tysker bare var en død tysker».¹¹⁵ Brandt ble møtt av store protester når han holdt foredrag i Oslo og Bergen i 1945 og 1946. Likevel var det mange som forsvarte Brandt og mente at bare han kun representerte «de andre tyskerne».¹¹⁶

Tonen fra norske politikere fra DNA som hadde sittet i konsentrasjonsleir i Tyskland var en helt annen. DNA mente fra 1946 at SPD ville være det beste partiet når det gjaldt representasjon av det andre Tyskland.¹¹⁷ Brandt hadde under oppholdet i Sverige gått tilbake SAP til SPD. Å samle partiet hadde vært vanskelig og veien videre hadde vært svært krevende.¹¹⁸ Utenriksminister Halvard Lange mente SPD burde og skulle spille en avgjørende rolle i gjenoppbyggingen av Tyskland og fungere som «moralske kalorier»¹¹⁹ til demokratiet. Fra 1948 ble flere og flere nordmenn mer positivt innstilt til Tyskland og ville gi landet en ny sjanse. Problemet for gjenreisningen av SPD var en av frontfigurene i partiet, Kurt Schumacher. Schumacher prøvde å gjenreise Tyskland, men kom med flere uheldige og utrivelige uttalelser som kunne lignet på noe av det NSDAP hadde stått for under 2. verdenskrig. Brandt mente at Schumacher ikke var en særlig god representant til å gjenreise

¹¹¹ Lorenz 2013: 89

¹¹² Lorenz 2013: 100

¹¹³ Brandt 1990: 111

¹¹⁴ Lorenz 2013: 100

¹¹⁵ Lorenz 2013: 100

¹¹⁶ Lorenz 2013: 101

¹¹⁷ Lorenz 2013: 101

¹¹⁸ Lorenz 2013: 95

¹¹⁹ Lorenz 2013: 101

Tyskland og tale Tysklands sak. De skandinaviske landene støttet Brandt sterkt, noe som han i særstilling i forhold til makten og påvirkningen han hadde.¹²⁰

I 1945 var Brandt usikker på veien videre. Han hadde før han forlot Tyskland avlagt eksamen artium, men han hadde ingen yrkesutdannelse.¹²¹ Brandt hadde blitt en anerkjent journalist og sakbokforfatter, i tillegg til at han gode utenrikspolitisk erfaring, gode språkkunnskaper og et bredt nettverk. Han hadde fått innvilget et norsk statsborgerskap, men ønsket å dra tilbake til Tyskland. Planen hans var ikke å bli værende i Norge, men å dra «hjem til Tyskland» for å bygge opp landet igjen. Brandt følte at han trengte tid på å vende tilbake til det tyske samfunnet. Han mente at han trengte en overgangstid. Brandt var også blitt svært glad i det norske samfunnet som hadde gitt ham statsborgerskap og hjulpet ham mye. Brandt skrev til Walcher at det ikke var sikkert at de tyske sosialdemokratene ville bli inkludert i gjenoppbyggingen, men samtidig at det vært drevet et stort motstandsarbeid for Tyskland gjennom hele 2. verdenskrig og de ville ha større påvirkning enn de borgerlige partiene pga. deres utrettelige arbeid.

På grunn av innreiseproblemer i Tyskland i 1945 pendlet Brandt mellom Norge og Sverige.¹²² I september 1945 ble Brandt tilbudt å dekke krigsforbryterprosessen i Nürnberg¹²³ og i november dro han av gårde for å dekke krigsforbryterprosessen.¹²⁴ Når Brandt vendte tilbake til Tyskland for å dekke krigsforbryterprosessen fikk han oppleve de materielle og menneskelige skadene som NSDAP hadde utsatt egen befolkning for og resultatene av de alliertes bombing.¹²⁵ Brandt hadde problemer med å få dekket krigsforbryterprosessen, det gikk verken an å ringe eller å telegrafere til Oslo.¹²⁶ Brandt skriver selv at krigsforbryterprosessen i Nürnberg var veldig tøft å dekke på grunn av alt som kom frem under rettsaken.¹²⁷ Under krigsforbryterprosessen i Nürnberg skrev han en bok som skulle få mye å si for omdømme hans. Han prøvde å beskrive forskjellen på det Tyskland NSDAP hadde skapt og «det andre Tyskland».¹²⁸

¹²⁰ Lorenz 2013: 102

¹²¹ Lorenz 2013: 103

¹²² Lorenz 2013: 104

¹²³ Brandt 1990: 111

¹²⁴ Lorenz 2013: 104

¹²⁵ Lorenz 2013: 104

¹²⁶ Lorenz 2013: 105

¹²⁷ Brandt 1990: 114

¹²⁸ Lorenz 2013: 106

I oktober 1946 ble Brandt tilbudt å arbeide som pressemedarbeider av Halvard Lange, men kort tid senere kom et bedre tilbud som «sivilmilitær major» på den norske militærmisjonen i Berlin.¹²⁹ Halvard Lange hadde også forslått Brandt som presseattaché ved den franske ambassaden.¹³⁰ Dette viser at båndene Brandt hadde fått til DNA bar frukter i form av jobbtillbud. Brandt takket umiddelbart ja til oppdraget som «sivilmilitær major». Han følte at han måtte stille seg selv til disposisjon. Lorenz skriver «Her så han en mulighet til å gjøre gjengjeld ovenfor Norge, bygge broer mellom de to nasjonene og arbeide seg inn i tyske forhold, eventuelt også agere politisk».¹³¹ Det kan se ut som at Brandt så det som sin plikt ovenfor Norge å arbeide og hjelpe Norge, samtidig som han ønsket å være med å gjenoppbygge demokratiet i Tyskland. Behandling av DNA kan se ut å få han omfavne Norge som et forbilde og inspirasjon når det gjaldt politikken som ble ført og behandlingen han hadde fått som politisk flyktning. Lange stolte på Brandt og når Lange ankom Norge etter å ha sittet i konsentrasjonsleir satte de seg sammen for å diskutere hvordan det nye Tyskland skulle se ut.¹³²

Arbeidet Brandt utførte i denne stillingen var stort sett knyttet presse- og informasjonsoppgaver.¹³³ En del av jobben var å arbeide for norske hvalfangstinteresser. Brandt så på seg selv som en politisk rådgiver for Gerhardsen-regjeringen og DNA og forslagene hans ble godt mottatt i DNA. Brandt mente at Norge var en naturlig del av gjenreisningen av Tyskland. «...for slik kunne Norge «yte et lite bidrag til at den av nazismen etablerte isolering brytes».¹³⁴

Båndene til partieliten i DNA kom godt med under den kalde krigen. Brandt deltok i styremøter i DNA. Motsatt vei inviterte Brandt DNAs generalsekretær Haakon Lie, som han fikk nære bånd, til Berlin 1950, der Lie blant annet holdt tale ved både avslutningen av «Kongressen for kulturell frihet».¹³⁵ Året etter var også Lie i Berlin for å holde tale. Det ble også utvekslet etterretningsinformasjon Norge og Tyskland. Brandt skrev i tillegg flere sosialdemokratiske aviser, som Morgon-tidningen i Stockholm og Arbeiderbladet i Oslo. Brandt skrev blant annet i 700 artikler i

¹²⁹ Lorenz 2013: 108

¹³⁰ Brandt 1990: 117

¹³¹ Lorenz 2013: 108

¹³² Lorenz 2013: 108-109

¹³³ Lorenz 2013: 109

¹³⁴ Lorenz 2013: 110

¹³⁵ Lorenz 2013: 124

Arbeiderbladet i perioden 1949-1953. Han skrev også for den tyske avisen Sozialdemokrat som ble til Berliner Stimme, for å gjøre den mer folkelig. Dette viser at Brandt hadde kontakt med flere sentrale DNA politikere som han lærte av. Han lærte mye å se hvordan DNA arbeidet og fremmet sitt budskap i Norge.¹³⁶

Brandt ble i 1961 spurt av lederen for CSU Franz Josef Strauss hva Brandt hadde utrettet de årene han hadde vært utenlands. Brandt svarte med at han hadde aktivt arbeidet mot nazismen.¹³⁷ Brandt hadde ikke veldig godt arbeidsforhold til lederen for CSU Franz Josef Strauss, men de greide å bli enige om utenrikspolitikken skriver Brandt.¹³⁸ Dette viser at Brandt greide ikke alltid å skape de relasjonene han hadde håpet på i politikken. I tillegg hadde han fått en ny interkulturell identitet. Brandt hadde lært et lands verdi ikke kunne måles i antall innbyggere. Han mente selv også at han hadde fått et nytt fedreland.

I løpet av årene utenfor Tyskland hadde han skaffet seg en kulturell kapital og stor livserfaring. Lorenz skriver at «han også hadde lært å se Tyskland utenfra og i en større kontekst, og innsett at andre enn den egne staten også hadde legitime interesser».¹³⁹ Brandt var også opptatt av Tyskland skulle ha gode forhold til nabolandene. Brandt hadde selv fått mange venner under oppholdet i Sverige og Norge og knyttet bånd til politikere som skulle få mye å si for utformingen av Europa etter 2. verdenskrig. Arbeidet til Brandt og SAP ble ikke utelukkende sett på med positive øyne og synet flyktninger var ikke bare positive. Mange mente at Brandt ble svært tydelig preget av eksil i Norge og at DNA hadde «indoktrinert» ham og fått ham til å stå for reformpolitikken.

Under oppholdet i Sverige og Norge hadde Brandt fått inntrykk av hvordan en demokratisk stat fungerte.¹⁴⁰ Han hadde fått innsyn i hvordan regjerings- og statsform de to landene hadde. Brandt hadde også fått se hvordan arbeiderbevegelsen i Norge hadde blitt en folkebevegelse og hvordan pressen og kultur påvirket samfunnet.

Men det aller viktigste Brandt hadde lært tiden i Norge var å inngå kompromisser. I Skandinavia hadde Brandt lært at for å hindre frafall og utenforskap måtte det i et

¹³⁶ Brandt 1990: 18

¹³⁷ Lorenz 2013: 111

¹³⁸ Brandt 1990: 52

¹³⁹ Lorenz 2013: 111

¹⁴⁰ Lorenz 2013: 112

samfunn være en utjevningsspolitikk og Brandt så på Skandinavia som en rollemodell politisk sett. Brandt sa ved flere anledninger at årene i Skandinavia hadde formet ham til den politikeren han ble. Han lærte oppskriften til politisk suksess i DNA og det svenske arbeiderpartiet.¹⁴¹ Både partistruktur og måten å organisere et samfunn på hadde påvirket ham.

Norge og Sverige hadde vært blant de fattigste landene i Europa, men hadde lyktes i å oppnå et mer rettferdig samfunn på grunn av reform- og konsensuspolitikk og blandingsøkonomi. De sosialdemokratiske partiene i Skandinavia var ingen «søndagsskole», selv om det også var vel så harde diskusjoner i Tyskland. Brandt hadde i tiden i Norge også lært av det å komme til enighet og at man måtte se en sak fra minst to ulike sider om ikke flere. Lorenz skriver «Dette skulle senere komme han til gode som borgermester, partileder, utenriksminister, kansler og internasjonal politiker».¹⁴² Som vi ser, var det svært mange egenskaper og politisk lærdom Brandt fikk av oppholdet i Norge og Sverige. Han lærte også hvordan strukturer en stat og hvilke reformer som skulle til for å oppnå et mer rettferdig samfunn.

9.1 DNAs partiprogram, Norge som inspirasjon og reformer

Brandt hentet inspirasjon fra DNAs program «Grunnsyn og retningslinjer» til sine eget program om videreført demokrati på landsmøtene til SPD og partiprogrammet på slutten av 1940-tallet.¹⁴³

DNAs partiprogram «Grunnsyn og retningslinjer» som ble vedtatt på landsmøtet i 1949.¹⁴⁴ Programmet tok for seg hvordan DNA ønsket organisere samfunnet på områder som utenrikspolitikk, arbeidsliv, skatt, demokrati og menneskerettigheter.

I programmet står blant annet at «i næringslivet er nye demokratiske organer under full utvikling».¹⁴⁵ Demokrati og medbestemmelsesrett var noe Brandt tok med seg da han ville innføre en ny lov i sin kanslerperiode om de ansatte skulle være med å bestemme i bedriften i en bedriftsøkonomi.¹⁴⁶ Denne loven ble ikke vedtatt på grunn av uenighet med regjeringspartneren FPD og arbeidsgiverforeningene. Deler av loven

¹⁴¹ Lorenz 2013: 113

¹⁴² Lorenz 2013: 113

¹⁴³ Lorenz 2013: 123

¹⁴⁴ DNA 1948: 1

¹⁴⁵ DNA 1948: 6

¹⁴⁶ Lorenz 2013: 203

ble først vedtatt i 1976 med at fagbevegelsen fikk vesentlig dårligere rettigheter enn det Brandt hadde forslått i sitt lovforslag.

Brandt hentet også inspirasjon fra DNAs «Grunnlinjer og retningslinjer» når det gjaldt sosial- og arbeidspolitikken.¹⁴⁷ I «Grunnlinjer og retningslinjer» står det at DNA mener at sosialisering av samfunnet er viktige for å oppnå et bedre samfunn.¹⁴⁸ Andre eksempler på områder man gjorde store endringer var innenfor rettsvesenet. Andre eksempler på hva Brandt og hans regjering gjorde av reformer var at man i 1972 satte i gang en omfattende pensjonsreform i Tyskland med vesentlige forbedringer for pensjonistene.¹⁴⁹

Brandt og regjeringen gjorde noen flere justeringer forhold til pensjonsreformen som at det skulle være en minstepensjon, en husmorpensjon og en aldersgrense som skulle være mer fleksibel.¹⁵⁰ Pensjonsreformen hentet også inspirasjon fra «Grunnlinjer og retningslinjer» der DNA forslo hvem, når og hvordan man skulle motta pensjonen sin.¹⁵¹ Et tredje sted Brandt hentet inspirasjon fra var utdanningssystemet. Utdanningen skulle ha sin egen lov som fremmet utdanning utbygging og demokratisering.¹⁵²

I «Grunnlinjer og retningslinjer» beskriver DNA at partiet ønsker en skolepolitikk som gjør at alle kan få den utdanningen de ønsker.¹⁵³ Andre reformer som ble endret av Brandt-regjeringen var ekteskaps- og familieretten og en lov som ble vedtatt mot eiendomsspekulasjon.¹⁵⁴ Som vi ser, er det flere likheter med Brandts politikk og DNAs program «Grunnlinjer og retningslinjer» og Brandt tydelig har hentet inspirasjonen sin derfra. Han så at reformene fungerte i Norge for at alle innbyggerne skulle få det bedre og veien mot en demokratisering av samfunnet og gjennomføre sosialdemokrati det kunne skje gjennom å kopiere det man hadde greid å få til i Norge.

¹⁴⁷ Lorenz 2013: 202

¹⁴⁸ DNA 1948: 7

¹⁴⁹ Lorenz 2013: 202

¹⁵⁰ Lorenz 2013: 203

¹⁵¹ DNA 1948: 47-48

¹⁵² Lorenz 2013: 203

¹⁵³ DNA 1948: 27

¹⁵⁴ Lorenz 2013: 203

10.1 Østpolitikk, forhold til DDR og USA

Brandt mente når han var utenriksminister på 1960-tallet at det måtte gå an å forbedre forholdet til Sovjetunionen og Østblokken. Han skriver i sine egne memoarer at han var opptatt av «selvbevisst østpolitikk» og skriver videre at han var helt på linje med John F. Kennedy når det gjaldt østpolitikken.¹⁵⁵ Politikken som hadde blitt ført av regjeringen før Brandt ble utenriksminister, Erhard-regjeringen hadde svekket forholdet mellom Sovjetunionen og Vest-Tyskland.¹⁵⁶ I utgangspunktet hadde Sovjetunionen vært negativ til å ta opp diplomatiske samtaler igjen med Vest-Tyskland og DDR hadde vært fullstendig avvisende.

Sovjetunionen så på forslagene fra Vest-Tyskland som en fortsettelse av den tyske imperialismen. En ny østpolitikk ga resultater når Brandt var i gang med arbeidet for å forbedre forholdene mellom landene. Vest-Tyskland og Romania gjentok diplomatiske samtaler januar 1967 og i 1968 ble de diplomatiske samtalenene med Jugoslavia gjenopptatt. Hallstein-doktrinen som hadde vært Tysklands offisielle utenrikspolitikk, var under av avvikling og den nye politikken som Brandt ønsket fant sted. Hallstein-doktrinen gikk ut på at BRD var Tysklands eneste legitime regjering og at DDR ikke kunne anerkjennes som stat.¹⁵⁷ Men forholdet til Østblokken hardnet til igjen. Østblokken ønsket en anerkjennelse av legitimitet av regjeringen i Bonn og ikke bare nytt avspenningsdiplomati.¹⁵⁸

Videre ble det fra vest-tysk side foreslått at ikke-voldsavtaler mot å anerkjenne grensene til Polen og DDR. Brandt hadde håpet at Polen ville forstå Vest-Tyskland sine synspunkter. Den polske regjeringen ville ha lovnader og ikke bare prat.¹⁵⁹ I DDR satte Ulbricht en gang en doktrine om at Vest-Tyskland måtte anerkjenne DDR som stat for å få en videre inngåelse av avtaler og samarbeid og med denne doktrinen tok samtalenene og diskusjonene mellom DDR og BRD slutt.

Brandt innså at grensene fra 1945 var absolutte og ikke kunne gjøres noe med i nær framtid. Vest-Tysklands naboer og allierte hadde allerede innsett dette. Østpolitikken måtte være gjennomtenkt og forsiktig. Lorenz beskriver videre hvordan visste mer

¹⁵⁵ Brandt 1990: 43

¹⁵⁶ Lorenz 2013: 169

¹⁵⁷ Brandt 1990: 38

¹⁵⁸ Lorenz 2013: 169

¹⁵⁹ Lorenz 2013: 170

besluttsomhet og mer mot enn de fleste andre politikere på den tiden. «Ren gjenopprettelse av tidligere tilstand»¹⁶⁰ er ikke mulig proklamerte Brandt i 1958. Med disse ordene mente han at å drømme seg tilbake til Weimar-republikken eller Bismarcks Tyskland på 1800-tallet før nazistene var ren ønsketenkning. Uttalelsene om tysk-fransk og tysk polsk forsoning i april 1967 hjalp lite. Selv om Brandt på SPDs landsmøtet i 1968 foreslo å anerkjenne Oder-Neisse grensen mellom Vest-Tyskland og Polen ble det avvist i østblokken.¹⁶¹ Brandt skriver selv at: «På SPDs landsmøte i Nürnberg i mars 1968 hadde jeg gått inn for å «anerkjenne, eventuelt respektere Oder-Neisse-linjen». Jeg var overbevist om at forsoning mellom polakker og tyskere måtte gis den samme historiske betydning som det tyske-franske vennskapet». ¹⁶² Dette viser at Brandt var villig til å strekke seg langt for DDR og Sovjetunionen så lenge relasjoner mellom ulike folkegrupper og stater ble forbedret.

Da Brandt møtte avventende og lite samarbeidsvillighet fra Østblokken stilte Brandts politiske allierte og venner seg til disposisjon for å hjelpe han.¹⁶³ Dette gjaldt særlig skandinaviske politikere. En av dem som hjalp han mye på vei var John Lyng. Brandt hadde blitt kjent med Lyng fra tiden i *Mot Dag* i Norge. Lyng hjalp Brandt å tale Brandts sin sak i utenrikspolitiske spørsmål som omhandlet Østpolitikken i 1967 når det gjaldt Jugoslavia og Polen. Brandt fikk også hjelp av den svenske konsulen i Berlin, Sven Backlund med å komme i kontakt med Sovjetunionen sin Berlin-ambassadør Pjotr Abrassimow. Brandt skriver selv om denne hendelsen. Han skriver at Abrassimow fikk en telefon fra Brezjnev, hvor Brezjnev sa han ønsket nedskaleringen av konflikten.¹⁶⁴ Torsten Nilsson stilte også opp for å forsvare Brandt under et besøk i Moskva i november 1967. I Moskva traff Nilsson ministerpresident Aleksej Kosygin. Ovenfor Kosygin presiserte Nilsson at Brandt ønsket kontakt og dialog.

Brandt satte pris på at de skandinaviske landene forsvarte Vest-Tyskland offentlig og talte Tysklands sak når gjaldt Østpolitikken. I Tyskland fikk SPD-pressen inntrykk av Norge var «var en ekte venn av det tyske folk». ¹⁶⁵ Dette sier en god del hvor nære Norge og Tyskland var etter 2. verdenskrig når det gjaldt utenrikspolitikk. At Brandt

¹⁶⁰ Lorenz 2013: 170

¹⁶¹ Lorenz 2013: 171

¹⁶² Brandt 1990: 141

¹⁶³ Lorenz 2013: 171

¹⁶⁴ Brandt 1990: 138

¹⁶⁵ Lorenz 2013: 171

hadde oppholdt seg i Norge kan se ut til å ha påvirket begge landene positivt og man fikk et positivt inntrykk av hverandre. Et par år senere i 1969 var det politiske klimaet mellom Sovjetunionen og den tyske sosial liberale regjeringen vesentlig endret. Vest-Tyskland hadde en jevn god politisk dialog med Polen, Tsjekkia og Sovjetunionen, der svenske politikere spilte en viktig rolle.¹⁶⁶ Olof Palme og flere andre svenske sto sentralt i å hjelpe han med å lande avtaler.

Brandts standpunkt var hver stat skulle ha selvbestemmelsesrett når det gjaldt det politiske og, det økonomiske, sosiale og det kulturelle. Antisemittismen og jødehatet var noe som var viktig for Brandt å få beklaget og rettet opp. Polen sto på den selvbestemmelsesretten. To andre hendelser som gjorde at forholdet mellom Sovjetunionen og Vest-Tyskland surnet til var innføringen av Brezjnev-doktrinen og Sovjetunionens innmarsj i Tsjekkoslovakia. Brezjnev-doktrinen var at Sovjetunionen skulle gripe inn i et land hvor sosialismen var truet.¹⁶⁷ Brandt skriver om Brezjnev-doktrinen: «Den såkalte Brezjnev-doktrinen, som fikk en så sørgelig verdenspolitisk berømmelse av gjennom innmarsjen i Tsjekkoslovakia i 1968 skulle tilhøre fortiden».¹⁶⁸ Dette viser hva Brandt synes om innmarsjen i Tsjekkoslovakia og hvilke konsekvenser Brezjnev-doktrinen fikk for land i Østblokken. Sovjetunionen likte ikke at lederen i Tsjekkoslovakia, Alexander Dubček, prøvde å gjøre opprør mot lederne i Sovjetunionen og skape «sosialisme merd menneskelige trekk».¹⁶⁹

Den vest-tyske politikken av Sovjetunionen hadde fått skylden for oppvigleriet og dette var noe flere og flere vestlige land hadde trodde på.¹⁷⁰ Brandt var tydelig sint over dette, men fortsatte å insistere at dette var den eneste riktige måten å få til nye avtaler og samarbeid med Sovjetunionen. Fra sin tid i Norge ser det ut som han hadde lært at det politiske livet ikke var lett og man måtte tåle å bli fornærmet og angrepet verbalt for å komme videre i diskusjonen. Brandt ville ikke beklage overfor Sovjetunionens ledelse, men holdt fast ved at samtaler var nøkkelen til framskritt.

Det var mye usikkerhet i Sovjetunionen og de følte de måtte ha en hardere linje i utenrikspolitikken. Ledelsen i Moskva følte at de holdt på å miste kontrollen over Øst-Europa og at kontrollen måtte gjenopprettes. Årsaken til dette var den eskalerende

¹⁶⁶ Lorenz 2013: 172

¹⁶⁷ Tjelmeland 2020

¹⁶⁸ Brandt 1990: 310

¹⁶⁹ Lorenz 2013: 172

¹⁷⁰ Lorenz 2013: 172

konflikten mellom Sovjetunionen og Kina som hadde begynt i 1964.¹⁷¹ Sovjetunionen bekymret seg også for de vestlige kommunistiske partiene i Europa siden de begynte å finne sine egne veier. Lederen for det kommunistiske partiet i Italia (som også var det største i Europa), Luigi Longo, hadde protestert mot Sovjetunionens innmarsj i Tsjekkoslovakia. Sovjetunionen var engstelig for at disse konfliktene kunne bli til en tredje vei mellom kommunisme og sosialdemokrati. Brandt skjønnte at Sovjetunionen var opp i en tid hvor de måtte finne ut av den politiske veien videre og at man måtte ta det rolig og langsomt i forhandlingene.

Tyskland hadde lidd store industrielle og menneskelig tap under 2. verdenskrig. Med bakgrunn i dette ble politikken til Brandt sett på som et stort forbilde av landene i Skandinavia. Dette gjaldt hans forsonende politikk overfor Øst-Europa og hans måte å arbeide med å samle Vest-Europa og USA på. Brandt mente når han var kansler at man ikke kunne godkjenne DDR som egen selvstendig stat, men måtte respektere grensene og de to statene kunne leve side om side.¹⁷² Reiseregelen mellom de to statene ble endret i 1972. Dette gagnet stort sett vest-tyskere som kunne reise til Øst-Tyskland for å arbeide. Fram til 1984 kunne bare øst-tyske pensjonister reise og besøke familie i Vest-Tyskland. Målet for Brandt var å samle Tyskland til et land, men det skulle vise seg å være vanskelig. På slutten av 1980-tallet trodde fremdeles Brandt at Muren kom til å være der i mange år til og han hadde slått seg til ro med at de to statene måtte leve side om side.

Forholdet Brandt hadde til amerikanske presidenter skiftet etter hvem som var president i USA under den kalde krigen. Politikken som USA førte ovenfor Øst-Europa, var ifølge Lorenz «motvillig og halvhjertet».¹⁷³ Nixon så på politikken Brandt førte ovenfor Øst-Europa med engstelige republikanske øyne og så på Brandt som «dum, doven og alkoholisert».¹⁷⁴ Brandt beskriver selv forholdet til Nixon som anstrengt: «Skjønt Nixon ikke var fri for fordommer, ville han ikke støtte meg».¹⁷⁵ Dette viser at Nixon ikke stolte helt på Brandt og at han var skeptisk til Brandts tilnærming til Sovjetunionen. Brandt hadde samme tilnærming som Kennedy hadde hatt når det gjaldt fredsstrategi.¹⁷⁶ Faren for atomkrig var fortsatt til stede. Brandt

¹⁷¹ Lorenz 2013: 173

¹⁷² Lorenz 2013: 194

¹⁷³ Lorenz 2013: 196

¹⁷⁴ Lorenz 2013: 196

¹⁷⁵ Brandt 1990: 146

¹⁷⁶ Lorenz 2013: 196

mente som Kennedy at man ikke kunne føre en «roll-back» strategi. Politikken som Adenauer ville ha ovenfor Øst-Tyskland ville ikke gjøre at avspenningen mellom de to landene ble noe mindre. Kissinger mente at det bare var USA som kunne forhandle med Sovjetunionen og ikke Vest-Tyskland og Brandt. Brandt så for seg et forslag der man kunne drive samarbeid og utveksling med Øst-Europa for å bedre forholdet mellom øst og vest.

11.1 Konklusjon:

Som jeg skrev i innledningen lød problemstillingen, hvordan Willy Brandt ble påvirket av oppholdet i Norge.

I denne bacheloroppgaven har jeg drøftet hvordan tiden i Norge formet Brandt som politiker i Vest-Tyskland. Brandt kom til Norge som en relativt uerfaren ung mann med politiske røtter i tysk arbeiderbevegelse. Som ung opplevde han dragingen mot en sterk sosialisme og kommunismen. Han skiftet parti fra SPD til SAP og tilbake igjen. I de senere årene i Norge etter opphold i både Tyskland, Paris og Spania, ble han mer moderat, mer kompromissvillig og en reformvennlig politiker. Brandt lærte av oppholdet i Norge hvordan arbeiderklassen kunne oppnå bedre levevilkår gjennom en utjevningsspolitikk. Brandt knyttet også nære politiske bånd i Norge og fikk mange venner som hjalp ham med å gjenreise det tyske demokratiet. I løpet av årene i Norge fikk Brandt også kjenne på livet som flyktning. For å gjenreise Tyskland etter 2. verdenskrig måtte forholdet til Tysklands naboer forbedres. Brandt var også en sentral skikkelse i forhold til Ostpolitikk og forholdet til DDR. Målet for Brandt var et samlet Tyskland, selv om det så nesten umulig ut. Brandt var en godt likt politiker internasjonalt, men innad i Tyskland var han en kontroversiell politiker. Under kanslerperioden fikk Brandt gjennomført noen sentrale reformer i Vest-Tyskland. Det er vanskelig å vite hva som ville skjedd med Brandt dersom han ikke hadde reist til Norge. Alle mennesker blir formet av arv og miljø, og oppholdet i Oslo i ung voksen alder formet mye hos Brandt. Ut fra primærkilden og sekundærlitteraturen min vil jeg påstå at oppholdet i Norge hadde avgjørende betydning for hvordan Brandt ble som politiker.

12.1 Ordliste:

AUF: Arbeidernes ungdomsfylking

BRD: Bundesrepublik Deutschland

CDU/CSU: Christlich Demokratische Union/ Christlich-Soziale Union in Bayern

DDR: Deutsche Demokratische Republik

DNA: Det norske Arbeiderparti

FDP: Freie Demokratische Partei

Gestapo: Geheime Staatspolizei

Komintern: Den kommunistiske internasjonale

KPD: Kommunistische Partei Deutschlands

NKP: Norges kommunistiske parti

NS: Nasjonal Samling

NSDAP: Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei

SAJ: Sozialistische Arbeiterjugend

SAP: Sozialistische Arbeiterpartei Deutschlands

SPD: Sozialdemokratische Partei Deutschlands

SS: Schutzstaffel

13.1 Litteraturliste:

Brandt, W. (1990). *Erindringer* (1.utg.) Cappelen.

Det Norske arbeiderparti Landsmøtet. (1948). *Innstillinger*. DNA.

Lie, E. (2012). *Norsk økonomisk politikk etter 1905* (1.utg). Universitetsforl.

Lorenz, E. (1989). *Willy Brandt i Norge: eksilåra 1933-1940* (1.utg). Tiden.

Lorenz, E. (2013). *Willy Brandt: et politisk liv*. (1.utg). Res publica.

Tjelmeland, H. (2020, 4. august). Brezjnev-doktrinen. *Store Norske leksikon*. Hentet 20.04.2021 fra:

<https://snl.no/Brezjnev-doktrinen>

Willy-Brandt stiftelsen. (U. Å.) *Willy Brandt*. <https://www.willy-brandt-biografi.com/>

Bilde hentet fra Willy-Brandt-stiftelsen (U.Å), Hentet 13.04.2021 fra:

<https://www.willy-brandt-biografi.com/>

